

УДК 621.77

Євстратов В. О.
Левченко В. М.
Калита В. С.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМОЗМІНИ В ПРОЦЕСАХ ХОЛОДНОГО ВИДАВЛЮВАННЯ КОРОБОК

В умовах збільшення цін на матеріали та енергоресурси розвиток енерго- та металозаощаджувальних технологій стає все більш актуальним. Однією з таких технологій є холодне об'ємне штампування (ХОШ), що дозволяє отримати різноманітні деталі, які або зовсім не потребують механічного оброблення, або це оброблення незначне (у зв'язку з мінімальними припусками).

У різних галузях промисловості (машинобудуванні, приладобудуванні, електронній, радіотехнічній тощо) широко використовують порожнисті вироби прямокутної форми типу коробок з постійною і змінною по периметру товщиною стінки.

При видавлюванні деталей типу коробок деформація в кутових ділянках і в центральній зоні суттєво різна, що призводить до того, що швидкість течії металу в стінку стає змінною за довжиною коробки. Ось чому і висота стінки стає змінною за довжиною коробки, а це призводить до утворення так званих фестонів.

Складність теоретичного аналізу процесів видавлювання коробок утруднюється складною кінематикою течії металу, особливо в зонах, які розташовані у безпосередній близькості до кутів заготовки, де деформований стан не плоский, а тривимірний. Через це теоретичний аналіз цих зон дуже складний [1–4]. Такі задачі можливо розв'язувати лише за допомогою сучасної комп'ютерної техніки [5, 6]. Проте для теоретичного аналізу необхідно ясно уявляти собі особливості кінематики видавлювання деталей типу коробок.

Метою даної роботи було визначення характеру деформації та дослідження кінцевої формозміни, визначення висоти фестонів в залежності від основних чинників для наступного математичного моделювання процесу та оптимізації конструкції штампів.

Для кількісного оцінювання кінцевої формозміни приймали максимальну різницю висоти стінок за периметром коробки ΔH . Аналіз різновисотності коробок, залежно від їхніх розмірів дозволив встановити, що найбільш суттєвими факторами, які впливають на висоту фестонів ΔH , є наступні: відносна довжина коробки $\bar{\alpha}$, її ширина B , відносна товщина стінки $\bar{S}$, а також коефіцієнт тертя μ . Крім того, попередні експерименти показали, що масштабний фактор практично не впливає на характер формозміни і висоту фестонів.

Це дозволило прийняти математичну модель процесу утворення фестонів у вигляді рівняння регресії такого виду

$$Y = b_0 + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2 + b_3 \cdot x_3 + b_{1,2} \cdot x_1 \cdot x_2 + b_{1,3} \cdot x_1 \cdot x_3 + b_{2,3} \cdot x_2 \cdot x_3 + b_{1,2,3} \cdot x_1 \cdot x_2 \cdot x_3, \quad (1)$$

де Y – залежна змінна, яка характеризує висоту стінки коробки за її периметром (фестон);

x_1, x_2, x_3 – основні фактори процесу видавлювання ($x_1 = \bar{\alpha}$; $x_2 = \bar{S}$; $x_3 = \mu$);

$b_{i,j,k}$ – параметри моделі.

Для визначення коефіцієнтів рівняння регресії було використано повний факторний експеримент типу 2^3 . Основні рівні факторів були вибрані з урахуванням розмірів коробок, які найчастіше використовують у виробництві, а інтервали варіювання – виходячи з реальних меж значень основних факторів (табл. 1).

Для визначення впливу масштабного фактору на величину $\Delta H/B$ ширину коробки B варіювали в межах від 20 до 60 мм через кожні 20 мм. Як видно з табл. 1, значення факторів та інтервалів їхнього варіювання, охоплюють будь-які можливі комбінації розмірів коробок, що лежать в межах від 20×20 до 60×240 мм. Експерименти виконували у відповідності із стандартною матрицею планування (табл. 2). Для проведення експериментів був сконструйований і виготовлений дослідний штамп (рис. 1, 2).

Для варіювання факторів B , $\bar{\alpha}$ і $\bar{S}$, у відповідності з планом експерименту виготовили набір пуансонів и вставних елементів. Це дозволило легко переналагоджувати штамп і отримувати необхідні комбінації розмірів коробок в плані, а також і товщину стінки S (табл. 3).

Таблиця 1

Рівні факторів та інтервали їхнього варіювання

Рівні факторів	Позначення	Основні фактори процесу		
		$\bar{\alpha} = x_1$	$\bar{S} = x_2$	$\mu = x_3$
Верхній	+	4	0,35	0,4
Нижній	-	1	0,05	0,1
Основний	0	2,5	0,2	0,25
Інтервал варіювання	Δx_i	1,5	0,15	0,15

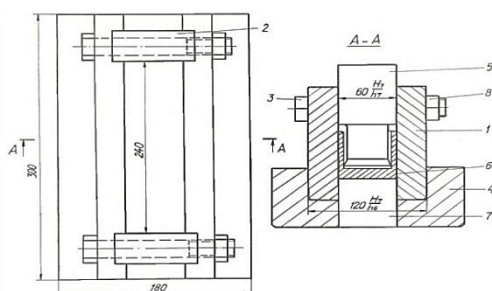

Рис. 1. Схема дослідного переналагоджуваного штампа:

1 – подовжня плита, 2 – поперечна плита, 3 – прогоничі, 4 – обойма, 5 – пуансон, 6 – коробка, 7 – виштовхувач, 8 – мутра (гайка)

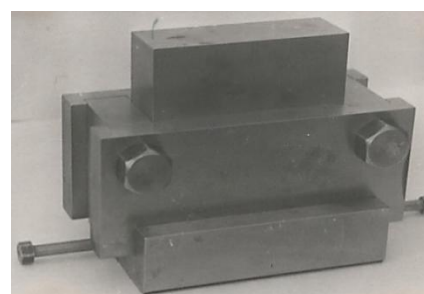

Рис. 2. Загальний вид штампа

Таблиця 2

Матриця планування 2^3 в кодіваних змінних

Номер точки плану	Порядок реалізації дослідів			Геометричні параметри (фактори) процесу								
	m_1	m_2	m_3	x_0	x_1	x_2	x_3	x_1x_2	x_1x_3	x_2x_3	$x_1x_2x_3$	
1	1	4	5	+	-	-	-	+	+	+	-	
2	3	3	7	+	+	-	-	-	-	+	-	
3	6	6	8	+	-	+	-	-	+	-	+	
4	8	1	4	+	+	+	-	+	-	-	-	
5	7	8	6	+	-	-	+	+	-	-	+	
6	4	7	1	+	+	-	+	-	+	-	-	
7	2	5	3	+	-	+	+	-	-	+	-	
8	5	2	2	+	+	+	+	+	+	+	+	

Таблиця 3

Розміри коробок, які досліджували в експерименті

B		A			$\bar{S}$
20	20	40	60	80	0,05–0,35
40	40	80	120	160	0,05–0,35
60	60	120	180	240	0,05–0,35

Перед реалізацією плану було необхідно дослідити кінематику фестоноутворення в залежності від глибини порожнини. З цією метою були проведені досліди з поетапним деформуванням заготовок. Коробки (з розмірами в плані 20×80 мм) видавлювали за шість етапів (рис. 4). Щоб забезпечити чистоту дослідів, для кожного етапу виготовляли таку ж само

окрему заготованку. На першому етапі видавлювали порожнину глибиною $0,3b$, на останньому – не менш $1,5b$, де b – ширина пуансону. Висоту ΔH визначали як різницю між максимальним та мінімальним значеннями висоти коробки за її довгими сторонами (рис. 4). Значення ΔH залежно від глибини занурення пуансона Δh у заготованку надані у табл. 4. За даними цієї таблиці методом найменших квадратів здійснили лінійну апроксимацію. Графічна інтерпретація цих залежностей представлена на рис. 5. З графіків видно, що процес формоутворення фесто́нів протікає лише на початковій стадії видавлювання, після чого висота фесто́на ΔH не змінюється. Аналіз графіків (див. рис. 5) та розмірів видавлених коробок із різними товщинами стінки, які лежать в області їхнього варіювання, показує, що процеси фесто́ноутворення в усіх випадках закінчувались при глибині порожнини, яка приблизно дорівнює ширині пуансона b . Тому реалізацію плану експерименту здійснювали для умови $H \geq 2b$. Експерименти показали, що висота вихідної заготованки (за усіх інших рівних умов) не впливає на ΔH .

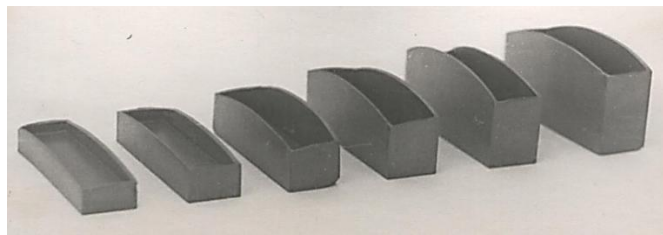

Рис. 3. Коробки, що отримані із різною глибиною занурення пуансона у заготованку

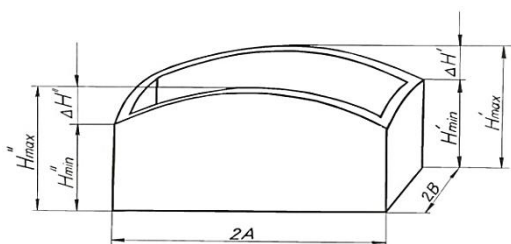

Рис. 4. Схема до визначення висоти фесто́ну ΔH

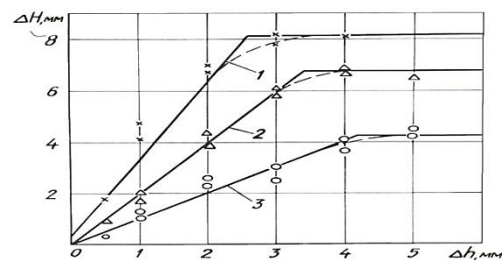

Рис. 5. Залежність ΔH від Δh при різних значеннях $\bar{S}$ (1 – 0,05; 2 – 0,2; 3 – 0,35)

Попередніми експериментами встановлено також, що при фіксованих значеннях ширини коробки ($2B = 20, 40, 60$ мм) найсуттєвіший вплив на ΔH має відносна довжина коробки $\bar{\alpha}$ (рис. 6). Графічна залежність $\Delta H = f(\bar{\alpha})$ при різних $\bar{S}$ представлена на рис. 7.

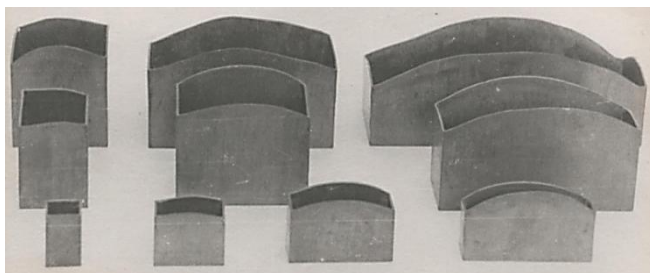

Рис. 6. Коробки із різними значеннями факторів B и $\bar{\alpha}$

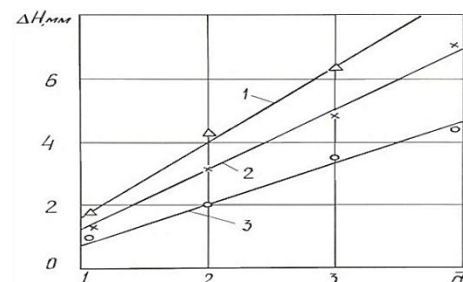

Рис. 7. Залежність ΔH від $\bar{\alpha}$ при різних значеннях $\bar{S}$ (1 – 0,05; 2 – 0,2; 3 – 0,35)

Із збільшенням коефіцієнта тертя μ висота фесто́на ΔH збільшується. Коефіцієнти тертя при різних умовах на контактній поверхні заготованки з інструментом, а також інтервали варіювання факторів та їхні рівні визначали на підставі спеціальних дослідів.

В кожній точці факторного простору дослід повторювали три рази. Досліди, які були передбачені планом матриці, виконували у випадковій послідовності. Порядок реалізації дослідів (m_1, m_2, m_3 – див. табл. 2) визначали за допомогою генератора випадкових чисел. Результати досліджень надані у табл. 5.

Таблиця 4

Значення ΔH в залежності від $\bar{S}$ і глибини занурення пуансона Δh

$\bar{S}$	Δh , мм	ΔH , мм	Апроксимуюча залежність
0,05	0,5	1,75; 1,62	$\Delta H = 3,69 \cdot \Delta h + 0,69$
	1	4,20; 4,75	
	2	6,70; 7,00	
	3	7,75; 8,15	
	4	8,30; 7,90	
0,2	1	1,92; 1,62	$\Delta H = 2,03 \cdot \Delta h - 0,07$
	2	4,35; 3,85	
	3	5,80; 6,15	
	4	6,65; 6,70	
	5	6,50; 6,73	
0,35	1	1,05; 1,30	$\Delta H = 0,97 \cdot \Delta h + 0,06$
	2	2,30; 2,57	
	3	3,00; 2,78	
	4	3,83; 4,05	
	5	4,20; 4,05	
	6	4,15; 4,25	

Таблиця 5

Результати експериментів та дисперсій відхилень ΔH від середнього значення і результати розрахунку для перевірки адекватності моделі

Номер точки плану	$Y_1 = \frac{\Delta H_1}{B}$	$Y_2 = \frac{\Delta H_1}{B}$	$Y_3 = \frac{\Delta H_1}{B}$	$\bar{Y}_V = \frac{\Delta H_1}{B}$	$S^2_v \cdot 10^{-3}$	$\hat{Y}_{V,\Lambda} \cdot 10^{-3}$	$(\hat{Y}_V - \hat{Y}_{V,\Lambda})^2 \cdot 10^{-3}$
1	0,0775	0,0950	0,0855	0,0860	0,0768	77,63	0,0701
2	0,4150	0,5030	0,4320	0,4500	2,1800	458,38	0,0703
3	0,0365	0,0440	0,0417	0,0407	0,0147	49,13	0,0710
4	0,2050	0,3450	0,2100	0,2200	0,4680	211,57	0,0712
5	0,0990	0,1275	0,1137	0,1134	0,2030	121,83	0,0710
6	0,5690	0,6430	0,5680	0,5930	1,8180	584,59	0,0708
7	0,0477	0,0603	0,0568	0,0549	0,0417	46,53	0,0701
8	0,0265	0,3045	0,2785	0,2783	0,4040	290,97	0,0700

До математичної моделі включили лише значущі коефіцієнти. Отримали рівняння регресії у такому вигляді:

$$Y = 0,23 + 0,156 \cdot x_1 + 0,081 \cdot x_2 + 0,031 \cdot x_3 + 0,055 \cdot x_1 \cdot x_2 + 0,021 \cdot x_1 \cdot x_3 + 0,012 \cdot x_2 \cdot x_3. \quad (2)$$

У дійсних значеннях чинників:

$$\frac{\Delta H}{B} = 0,23 + 0,156 \cdot \bar{\alpha} - 0,0811 \cdot \bar{S} + 0,031 \cdot \mu - 0,055 \cdot \bar{\alpha} \cdot \bar{S} + 0,021 \cdot \mu \cdot \bar{\alpha} - 0,012 \cdot \mu \cdot \bar{S} \quad (3)$$

або

$$\Delta H = 0,23 \cdot B + 0,156 \cdot \bar{\alpha} \cdot B - 0,0811 \cdot \bar{S} \cdot B + 0,031 \cdot \mu \cdot B - 0,055 \cdot \bar{\alpha} \cdot \bar{S} \cdot B + 0,021 \cdot \mu \cdot \bar{\alpha} \cdot B - 0,012 \cdot \mu \cdot \bar{S} \cdot B. \quad (4)$$

Таким чином, рівняння (4) дозволяє визначити висоту фєстона будь-якої коробки, геометричні параметри якої лежать в межах значень рівнів чинників, передбачених експериментом (див. табл. 3). У виробничих умовах визначення висоти фєстона необхідно для розрахунку припусків на підрізування торчача коробки, а також розмірів вихідної заготовки. Знати попередньо висоту фєстона необхідно також при конструюванні пуансонів.

Треба підкреслити, що при видавлюванні низьких коробок ($H \leq B$) у зв'язку з утворенням фестонів при підрізанні торчача втрачається до 30% метала. Крім того, нерівномірність деформації та додаткові напруження можуть призвести до втрати сталості та утворення гофрів на стінках коробок.

Оскільки ми дослідили особливості формозміни і з'ясували причини утворення фестонів, нам вдалося оптимізувати конструкцію пуансона з метою зменшення висоти фестонів та покращення якості коробок.

Управління плином металу здійснювали регулюванням інтенсивності дії сил контактної тертя між інструментом і заготовкою шляхом раціонального вибору контактної поверхні калібрувальних поясків. Із збільшенням цієї поверхні підвищується сила тертя на відповідній ділянці пластичної зони, що зменшує швидкість компоненти v_z на цій ділянці.

У дослідженні видавлювали коробки з розмірами $A = 60$ мм, $2B = 20$ мм, $S = 0,5$ мм и $A = 80$ мм, $2B = 40$ мм, $S = 0,5$ мм пуансонами, в яких калібрувальні пояски спрофільовані з урахуванням нерівномірного плину металу по периметру заготовки. На вузьких гранях поясок був прямолінійним висотою $l_B = 1$ мм, на широких – мав форму параболи або трапеції із округленими кутами з висотою 30 и 40 мм відповідно (рис. 8). Таким чином, на першому пуансоні співвідношення $l_{a\max}/l_B$ було 30, а на другому – 40. При таких співвідношеннях швидкість течії по вузьких гранях була більшою, ніж по широких.

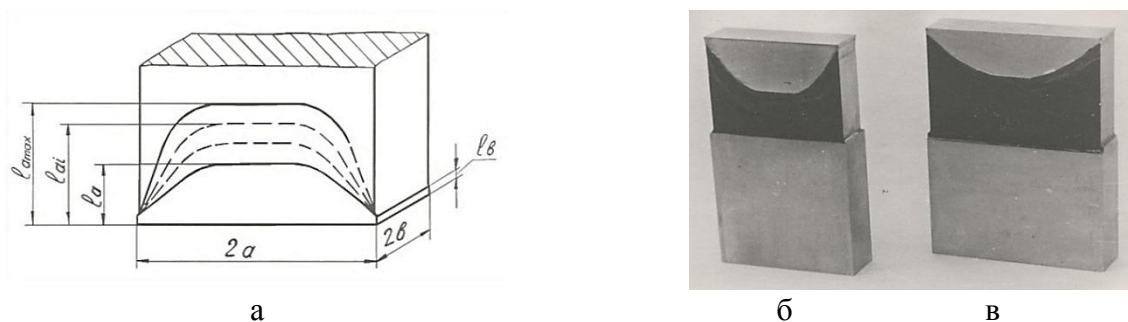

Рис. 8. Пуанسونи з профільованими калібрувальними поясками:
а – схема; б, в – світлини

Тому коробки виходили навіть з від'ємною висотою фестонів, тобто на широких гранях утворювались западини (як це показано на рис. 9), а в кутах розриви.

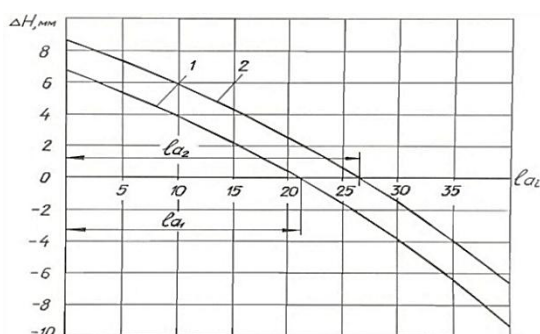

Рис. 9. Залежність ΔH від l_{ai} при різних значеннях $\bar{\alpha}$, $2B = 20$ мм и $\bar{S} = 0,05$:
1 – $\bar{\alpha} = 3$; 2 – $\bar{\alpha} = 4$

Далі висоту калібрувальних поясків по широких гранях послідовно зменшували, до тих пір, доки не досягали вирівнювання швидкостей течії по вузьких гранях такої самої, як і по усьому периметру коробки, щоб отримати нульову висоту фестонів. За даними експериментів побудована залежність $\Delta H = f(l_{ai})$ (див. рис. 9), яка дозволяє визначити оптимальну висоту пояска, який забезпечує раціональну формозміну коробки.

ВИСНОВКИ

1. Для экспериментального дослідження формозміни при видавлюванні коробок розроблений і виготовлений спеціальний штамп.
2. Встановлено, що найсуттєвішими чинниками, які впливають на характер і висоту фестонів, є такі: відносна довжина коробки, її ширина, товщина стінки, а також коефіцієнт тертя.
3. Встановлено, що процес формоутворення фестонів протікає лише на початковій стадії видавлювання, після чого висота фестона ΔH не змінюється.
4. Отримане співвідношення, яке дозволяє визначити висоту фестона для будь-якої коробки, геометричні параметри якої лежать в межах значень рівнів чинників, що використані для цього експериментального дослідження.
5. Практично показана можливість оптимізації конструкції пуансонів з метою зменшення висоти фестонів та підвищення якості коробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Евстратов В. А. Новые подходы к математическому моделированию процессов выдавливания в условиях вихревого течения / В. А. Евстратов, В. Н. Левченко, Г. А. Кротенко // Вестник национального технического университета «ХПИ», Вып. 21, 2009. – С. 100–109.
2. Евстратов В. А. Математическое моделирование процессов выдавливания в условиях трехмерного течения / В. А. Евстратов, Г. А. Кротенко, В. Н. Левченко // Обработка материалов давлением: сборник научных работ. – Краматорск : ДДМА. – 2010. – № 2 (23). – С. 8–15.
3. Евстратов В. О. Теоретический анализ процесса выдавливания в условиях несимметричного розташування інструмента / В. О. Евстратов, В. М. Левченко, В. С. Калина // Вісник НТУ «ХПИ». Серія : Нові рішення у сучасних технологіях. – Харків : НТУ «ХПИ». – 2013. – № 42. – С. 48–54.
4. Воронцов А. Л. Состояние теоретических исследований плоского выдавливания при несимметричном расположении инструмента / А. Л. Воронцов, С. М. Карпов, В. П. Ступников // Кузнечно-штамповочное производство, № 4, 2013. – С. 3–10.
5. Воронцов А. Л. Силовые параметры и формоизменение заготовки при плоском выдавливании с несоосным расположением пуансона и матрицы. Часть 1 / А. Л. Воронцов, С. М. Карпов, В. П. Ступников // Кузнечно-штамповочное производство, № 5, 2013. – С. 3–10.
6. Воронцов А. Л. Силовые параметры и формоизменение заготовки при плоском выдавливании с несоосным расположением пуансона и матрицы. Часть 2 / А. Л. Воронцов, С. М. Карпов, В. П. Ступников // Кузнечно-штамповочное производство, № 6, 2013. – С. 3–10.

REFERENCES

1. Evstratov V. A. Novye podhody k matematicheskomu modelirovaniyu processov vydavlivaniya v usloviyah vihrevogo techeniya / V. A. Evstratov, V. N. Levchenko, G. A. Krotenko // Vestnik nacional'nogo tehničeskogo universiteta «HPI», Вып. 21, 2009. – С. 100–109.
2. Evstratov V. A. Matematicheskoe modelirovanie processov vydavlivaniya v usloviyah trehmernogo techeniya / V. A. Evstratov, G. A. Krotenko, V. N. Levchenko // Obrabotka materialov davleniem: zbirnik nauko-vih prac'. – Kramatorsk : DDMA. – 2010. – № 2 (23). – С. 8–15.
3. Evstratov V. O. Teoretichnij analiz procesu vidavljivannja v umovah nesimetrichnogo roztashuvannja instrumenta / V. O. Evstratov, V. M. Levchenko, V. S. Kalita // Visnik NTU «HPI». Serija : Novi rishennja u suchasnih tehnologijah. – Harkiv : NTU «HPI». – 2013. – № 42. – С. 48–54.
4. Voroncov A. L. Sostojanie teoreticheskikh issledovaniy ploskogo vydavlivaniya pri nesimetrichnom raspolozhenii instrumenta / A. L. Voroncov, S. M. Karpov, V. P. Stupnikov // Kuznechno-shtampovocnoe proizvodstvo, № 4, 2013. – С. 3–10.
5. Voroncov A. L. Silovye parametry i formoizmenenie zagotovki pri ploskom vydavlivanii s nesoosnym raspolozheniem puansona i matricy. Chast' 1 / A. L. Voroncov, S. M. Karpov, V. P. Stupnikov // Kuznechno-shtampovocnoe proizvodstvo, № 5, 2013. – С. 3–10.
6. Voroncov A. L. Silovye parametry i formoizmenenie zagotovki pri ploskom vydavlivanii s nesoosnym raspolozheniem puansona i matricy. Chast' 2 / A. L. Voroncov, S. M. Karpov, V. P. Stupnikov // Kuznechno-shtampovocnoe proizvodstvo, № 6, 2013. – С. 3–10.

Евстратов В. А. – д-р техн. наук, проф. НТУ «ХПИ»
Левченко В. Н. – канд. техн. наук, доц. НТУ «ХПИ»
Калина В. С. – студент НТУ «ХПИ»

НТУ «ХПИ» – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків.

E-mail: omd.kpi.kharkov@mail.ru

Стаття надійшла до редакції 18.04.2014 р.